

հեւալ. — արեւելք՝ արեւելք. սեղմալ՝ սեւա-
նալ. հօքեկօր՝ հոգեւոր. քերթկնալ՝ թեթեւա-
նալ: Նոյնպէս է նաեւ երբ և յանգող բառ
մը հորովուած ժամանակ ձայնաւորի կամ
հնչական բաղաձայնի մը պատահի. այսպէս՝
անցրեկի կամ անցրեկի՝ անձրեւոյ. անցրեկներ՝
անձրեւ. քերթիկ՝ թեթեւոյ և այլն: Նոյն
փոփոխութիւնը տեղի կ'ունենայ իթէ և յան-
գող բառն էական բայէն անմիջապէս առաջ
գտնուի. քերթիկ՝ թեթեւ է. քերթիկ էիր
թեթեւ էիր. խեղ էր՝ խեւ էր:

16. Երրորդ այս հնչական բաղաձայնը
կորսնցնելով իր հնչականութիւնը, կը դառ-
նայ խուլ ֆ-ի, որով և երկարաբառու կը վե-
րածուի նֆ, էֆ վանկին: Այս ձայնափոխու-
թիւնը տեղի կ'ունենայ այն ժամանակ՝ երբ
և բառի մէջ խուլ բաղաձայնի քով կը գտնու-
ուի. օրինակ. քերեւ, քերեկի, բայց քերեֆ-
ցրնէ՝ թեթեւացուցանել. սեւ, սեկի, սեֆցը-
նէ՝ սեւացուցանել. հեկալ՝ հեւալ, բայց հեֆք՝
հեւք: Այս օրինակները կը ցուցնեն նֆ. մեր
բառարանին մէջ չկրցանք գտնել էֆ ձեւին
համար օրինակ. բայց և՛ էւ — եվ, եվ ձեւե-
րուն համաձեւութիւնը (symétrie) էֆ ձեւին
դէմ մատնանիլ կ'ընէ նաեւ էֆ ձեւ մը. մենք
զայն գրիւք լոկ ենթադրութեամբ. թերեւս
լեզուին առանձնապատուկ բառերուն մէջն
գտնուին մէկ կամ աւելի օրինակներ:

17. Որքանայրի բառը Սուշավայի բարբա-
ռին մէջ եղած է օրջօվարի՝ ուր և երկարա-
բառը յալորդաբար ստացած է եվ կամ եվ
և օվ ձեւերը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Է

Է գրին փոփոխութիւններն են.

1. Բառին սկիզբը է. օրինակներն են էլ
և թուրքերէնէ փոխառեալ հէկք, որ առաջի-
նին համանիլ է. բայց Սուշավայի բարբառը
ուզելով զանազանութիւն մը դնել այդ երկու
բառերուն մէջ, առաջինը յատկացուցած է
լոկ անասունը նշանակելու համար, իսկ եր-
կորդը կը գործածէ իրր ածական «անմիտ,
էլ մարդ» բացատրութեան համար:

2. Բառի մէջ նմանապէս է. օրինակ. քեդզ՝
պէտք. անեցզ՝ անէք. դէր՝ տէր. օրեկք՝
օրէք. աղվէս՝ աղուէս. շէնք՝ շինու-
թիւն. երեգ՝ երէկ. խափեռքոյռն՝ խաբէու-
թիւն. մեկզ՝ մէջք. դէթի՝ դէպի:

3. Բառի վերջը կան մարգարէ՝ մարգա-
րէ և չէ՝ ոչ բառերը:

4. Ասկէ զատ և կը լինի նաեւ ա, ի, եօ,
որոնց իւրաքանչիւրին համար կայ միայն մէկ
օրինակ. այն է. ռաաքք՝ ուռէքք. գիրազի՝

կիրակէ. շեռն՝ շէն: Վերջինը կը գործածուի
միայն «Ալախա՛ շեռն բահէ՛» Աստուած շէն
պահէ՛» ստացուածին մէջ և կը թուի թէ
կազմուած է գերմաներէն schön «գեղեցիկ»
բառին նմանողութեամբ:

5. Բացառաբար է—ն է—ի կը վերածեն
միայն երկու բառ ձեւ՝ ծէս, արարողութիւն.
զեր՝ գէր (զերանալ՝ գիրանալ):

ՀԻՐԱԶԵԱՅ Գ. ԱԶԱՒԵԱՆ

Շարայարեկի

ՍԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ԲՈՒՆ

HYPNOTISME

(Շար. տես էջ 467)

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԻ

Ա. Կայ արդեօք քնացքնելու այս կերպերուն
մէջ ճասարակաց տարբ մը որո՞ւմ վերածուիմ միւս
ըլլոր կերպին: — Բ. Կրնայ ամենայն ոք քնա-
ցքնի: — Գ. Կրնայ ամենայն ոք քնմալ մագմի-
սութեամբ:

ՎԵՐԱԳՈՅՆ տեսնեք քնացքնելու
զանազան կերպերը, և թէ յայսմ յաջողե-
լու համար՝ սմանք ուղղակի կը գործածեն
արտաքին զգայարանները, ինչպէս են աչք,
ձեռք, ականջը կամ ջղերը պատույ մարթը.
Իսկ այլը՝ կը գործածեն միանգամայն ար-
տաքին զգայարանները և երեւակայութիւնը.
և այլը՝ միայն երեւակայութեան վրայ կ'ազ-
դեն: Ուրեմն ընդհանուր խօսելով, մագնիսու-
թեամբ քնացքնելու երեք կերպեր կան, զորս
այսպէս կը կոչենք. առաջին՝ մարմնական.
երկրորդ՝ հոգեկան—մարմնական, երրորդ՝ հո-
գեկան, փարիզու մագնիսութեան վարժարանն
նախադրաւ համարելով մարմնականը՝ զայն կը
գործածեն. Նանսիիւր՝ հոգեկանը. — հոգե-
կան—մարմնականը՝ հասարակաց է, զոր և
Պրէտի համակարծիք եղողներն կը գործա-
դրեն ամէն տեղ:

Արդ մագնիսութեամբ քնացընելու միջոց-
ները կամ կերպերը ճանչնալէն ետքը՝ մտաց
առջև կը ներկայանան շատ մը կարևոր
խնդիրներ։ Օրինակ իմե, նախ՝ կրնայ ոգ
հարցընել՝ թէ այս երեք վերոյիշեալ ընդ-
հանուր կերպերն, թէպէտև առաջին տեսու-
թեամբ իրարմէ տարբեր կ'երևին, արգեօք
հասարակաց տարր մը չունին՝ որ զանոնք
իրարու հետ միացընէ, այնպէս որ մին վե-
րածուի ի միւսն։ Այսպիսի քննութեան մը
մեզի համար կարևորութիւնը դիւրին է բա-
րձնել, վասն զի մեր նպատակն է մագնի-
սական քնոյ ներքին էութիւնը ճանչնալ՝ ու-
սումնասիրելով զայն առաջ բերող պատճառ-
ները։ — Երկրորդ՝ այլ ոգ կրնայ հարցը-
նել թէ այդ վերոյիշեալ կերպերն միշտ ազ-
դու են՝ որ և է մարդ ալ զանոնք գործադրէ.
այսինքն՝ կրնայ ամէն ոգ քնացընել. — դար-
ձեալ՝ եթէ այդ կերպերն իրենց արդիւնքը
առաջ կը բերեն որ և է մարդու վրայ,
կրնայ ամէն ոգ քնանալ մագնիսութեամբ։
— Վերջապէս յետ լուծելու այդ հարցերը,
երրորդ ծանրագոյն և յուզիչ խնդիր մ'ալ
կրնայ ծագել, որոյ մասին անտարբեր կե-
նան ոչ դիւրին է և ոչ ալ խոհեմութիւն.
կարելի՞ է քնանալ մագնիսութեամբ հակա-
ռակ մեր կամաց։

Ստուգու մագնիսական քնոյ կերպերն շատ
տեսակ խնդիրներ կը յարուցանեն, սակայն
ասոնց լուծումն կրնանք առը երբոր լուծման
սկզբունքներն օրէ օր լուսաւորուին ու պայ-
ծաւանան ուսումնասիրողաց ջանքով և փոր-
ձով։ Իսկ մեր ջանքն պիտի ըլլայ առ այժմ
վերադոյն նշանակուած խնդիրները կարգաւ
լուծել, սկսելով յառաջնոյն։

Յայտնի է՝ թէ տօքը. Պէրնհայմ Նանսիի
բան զամենքն առիւի աշխատած է մագնի-
սութեան քնացընելու զանազան կերպերուն
մէջ յարաբերութիւն մը, միութեան կէտ մը
գտնելու և հաստատելու։ Այժմ, իրեն զաղա-
փարներն չկրցան համոզել զամէնքը, ու-
կայն ամենայն ոգ առանց հակառակութեան
կ'ընդունի այժմ՝ թէ նա այս մասին մէջ իւր

մտաց զօրութիւնը և խորաթափանց հանճա-
րը ցոյց տուաւ՝ որք եթէ չեն կրնար իրեն
զաղափարները և կարծիքը ընդունելի ընել
տալ, բայց գէթ իրեն խոհուն մարդ ըլլա-
լուն համբաւը կը հաստատեն։ — Ահաւասիկ
իրեն կարծիքը.

Մագնիսութեամբ քնացընելու համար գոր-
ծադրուած կերպերն միայն արտաքսասպիս
այլ և այլք են և իրարու հակառակ, իրօք
նոյն են, և ամէնքն մի և նոյն էական տարրը
կը բովանդակեն, այսինքն, թելադրութիւն
(suggestion)։

Բայց այդպիսի կարծիք մը առաջին տե-
սութեամբ մէկէն անընդունելի չդատելու հա-
մար, հարկ է գիտնալ՝ որ թելադրութիւնը
բազմապատիկ է և թէ միայն բաւական չեն
թելադրութիւնք, Երբոր մագնիսացիցիչն
կ'ըսէ իւր ենթակային. « Պիտի քնանաւս,
ըսնը վրաց կը հասնի, քնացիք »։ Այս խօս-
քերն անշուշտ թելադրութիւնք են։ Սակայն
թելադրութիւն կրնայ ըլլալ նաև առարկայից
կամ դիպուածոց ձեւերով։ Երբ վիշերը շո-
գեկառաց մէջ կ'անցընեն, և մի քանի ժա-
մեր սահելէն ետքը՝ եթէ խելացի ճանապարհ-
հորդ մը ծածկէ լոյսը, քովիններս կը սկսին
քնանալ, և երբեմն ալ գործադրաբար խորգալ,
քնոյ ուրուական կը սկսի ըղեղիտ ներկայա-
նալ. զիս շրջապատող կէտ մթութիւնը, քո-
վիններուս արտեանանց փակուիւն, անոնց
յոգնած անդամոց տարածուիւն, շոգեշարժ
մեքենային չափակցեալ շնչառութիւնն՝ որուն
մինչև այդ ժամը ուշ չէի դրած, շոգեկառաց
ասդին անդին իրենց գծին վրայ երեւումն,
վերջապէս ամէն տեսածս և ամէն լսածս ինձ
քնոյ վրայ մտածել կու տան և զիս քնա-
նալու կը յորդորեն. — յիշատի թելադրու-
թեան մը ազդեցութիւնը կը կրեմ, որ թէ-
պէտ խօսքով կամ բառական չէ, բայց ոչինչ
նուազ իրական է և ազդու. — Դարձեալ,
երկայն ժամանակ քալելէն, անիտնջ ուռումբ
մը ետքը, ծանր յոգնութեան ներքոյ ընկ-
նուած կրնայ ոգ մեծ ազդեցութիւն կրել իւր
անդամոց և զգայարանաց վրայ, և շատ դիւ-
րաւ ալ ըսնը ինքնաբերաբար կրնայ վրան
հասնիլ. — արդ այս քունն, ինչ պատճառաւ
կամ առթիւ ալ ըլլայ, իրմէ առաջ կու գայ,

և զինքը ի հանգիստ կը հրափրէ. այդ է բուն խիլ ինքնաբերադրոշմը:

Ուրեմն, բաց ի բառական թելադրութենէ՝ զոր մտադ մը կրնայ ուղղել առ այլ ոք, կայ ևս թելադրութիւն մը՝ որ առարկաներէ և դիպումներէ առաջ կ'ըն զայն, և թելադրութիւն մ'էս՝ զոր մտադ ինքնիրեն կ'ընէ:

Այս վերակարգեալ սողերը բմբունելն ետքը՝ այլ ևս Պէրնէյայմի կարծիքը անսովոր բան մը չերևար: Այդ իմաստուն ուսուցիչն մեծ ճարտարութեամբ կը բացատրէ իւր միտքը և կ'արգարացնէ կարծիքը, նշնպէս ևս մեծ զօրութեամբ կը պաշտպանէ զայն և կը հաստատէ: Նա յետ յիշելու մեր վերադոյն բացատրած մագնիսութեամբ քնացը՝ ներու զանազան կերպերը, հետեւեալ կերպով յառաջ կը վարէ իւր խօսքը.

«Ամենայն ինչ կրնայ յաջողիլ ենթակայի մը վրայ՝ որչափ ալ սա կանխաւ շատ պարտաւորեալ չըլլայ: Իրօք այսքան զանազան միջոցներուն կամ կերպերուն մէջ տարբ մը միայն կայ, որ է թելադրութիւն: Ենթակայն կը քնանայ (կամ ուրիշ մը զինքը քնացուցնէ) եթէ գիտնայ՝ որ պիտի քնանայ, եթէ ունենայ զգացում որ որ զինքը ի բուն հրափրէ, իրեն հոգեկան վատահուլութիւն, իրեն կրած սպաւորութիւնն է՝ որ զինքը կը քնացընէ . . . »

Անտարակոյս, Պրէտ կրցաւ քնացընել շատերը փայլուն առարկայի մը վրայ սեւեւ ուրիշ զանոնք առանց կանխաւ իմացնելու իրենց՝ թէ քունը վրայ պիտի հասնի: Սակայն արտեանանց յոգնածութիւնն ալ զգացում մ'է, որ ունանք մէջ քնոյ գաղափարը կու տայ ուղեղային դրութեան, և այդ զգացումն է որ կը թելադրէ զքուն: Կան ումանք յոյժ զգայունք՝ որք չեն կրնար սակաւ խիլ

ժամանակ առարկայի մը վրայ սեւեւիլ առանց զգալու իրենց աչաց փակուիլը, և այդպիսեաց վրայ խոր քուն մ'առաջ բերելու համար բաւական է փակել տալ անոնց աչքը և մի քանի վայրկեան այնպէս կեցընել: Աչաց փակումն, տեսողական տպաւորութիւն չուննալն և մտլն կը կեղծոնացընեն միտքը իւր վրայ, և չեն թողոր որ դուրս ցրուի, և այսպէս կը ծնանի քնոյ պատկերը՝ որ հրաւեր մ'է ի քուն. զգացում մը՝ որ սովորութեամբ կամ անդրապարձ ներդրածութեամբ կ'արթնցընէ քնոյ միւս ամէն երեւոյթները:

Շարժմունք, շոշափմունք, զգացողական գրգռմունք յաջող արդիւնք չեն կրնար առաջ բերել՝ եթէ, դարձեալ կը կրկնեմ, երբ չեն միանար քնանալի ենթակային տրուած գաղափարին հետ, որ զնոյն ենթական պատրաստած ըլլայ կանխաւ թէ պէտք է քնանայ. . . Շարժմունք, աչաց կամ փայլուն առարկայի մը սեւեւումն, շոշափումն ամենեկին կարող չեն. խօսքը միայն կը բաւէ:

Շարժմունք կը ծառայէ թելադրութիւնը զօրացընելու համար, որովհետեւ թելադրութեան նիւթական ձև մը կամ կերպ տալով՝ ենթակային ուշադրութիւնը կը կեղծոնացընեն:

Ուրեմն այս ամենայն զանազան կերպեր իրօք ի մի կը վերածուին, որ է թելադրութիւն: Ենթակային վրայ ազդել և անոր ուղեղին մէջ թափանցել տալ քնոյ գաղափարը. աւստիկ այս է բովանդակ խնդիրն²»:

Պէրնէյամ իւր այսքան պայծառ գաղափարները յայտնեց յամին 1889 զօրատոն 8էն 12, փարիզու գլխաւոր հիւանդանոցին մէջ՝ մագնիսական քնոյ խնդրոյն համար գումարուած առաջին համագաղային ժողովոյն

1. Bernheim, de la suggestion, էջ 309, և այլն. — D. Albert Moll, der Hypnotismus, էջ 20. — D. R. Forel, der Hypnotismus, էջ 32 (Բ. տպ.):

2. Premier Congrès international de l'hypnotisme, Comptes rendus, էջ 84:

« Քունը առաջ բերելու համար մեր զործադրած միջոցներն . . . կը վերածուին քնանալու համար թելադրուած գաղափարին »: M. Lié-

beault, Revue de l'hypnotisme. 1er janv. 1887:

« Քնացընելու համար բաւական է յինքեան՝ փորձել ենթակուած անձին միտքը բոս բաւականի կեղծոնացընել. իսկ քնոյ գաղափարն ալ տիրելու տիրապետելու է անոր բոլոր անձին և զղեղին վրայ »: Liégeois, de la suggestion et du somnambulisme, էջ 108:

առջև: Ժողովականաց մէջ երկու հարիւրէն աւելի բժիշկներ կային, որք ոչ միայն Գաղղիոյ գլխաւոր քաղաքներէն, այլ նաև Եւրոպիոյ ամէն կողմերէն, և մի քանին ալ Ամերիկայէն եկեր էին: Եւ յայտնի է թէ անկարեիր էր՝ որ այսքան բազմաթիւ ունկընդաց մէջ Պերնհայմի կարծեաց հակառակողք չդառնուէին, միանանաղ որ ուսուցիչս Նանսիի՝ մագնիսական քնոյ անձուկ առաւորիզէն ալ դուրս ելլելով հանրացուց իւր դրուութիւնը և համարձակեցաւ ըսելու. «Եօշափողաց, մարձողաց փորձերն, ջրարուծութիւնն, մետաղաբուծութիւնն, ելեկարաբուծութիւնն, և այլն, և այլն, կամ մնաստք՝¹ կամ ամբողջովին կը ներգործեն թելադրութեան ձեռքով»²: Արդ այսպիսի վճռով մը նա կը հարուածէր շառեղուն սրիռի շատ մը համոզումներ, և կը խոցէր միանգամայն շատ մը մարդիկ: Հետևաբար՝ զօրաւոր բողոքներ բարձրացան իրեն զէմ. սօքդ. Ռօթի Լոնտրայէ, բողոքեց յանուն նմանաբուծութեան, սօքդ. Տիւմենփալլիէ՝ յանուն մետաղաբուծութեան, Պետրոս Ժանէ՝ յանուն հոգեխօսութեան, Ժիլ տը Լա Դուրէթ Բուա՝ թէ ի մագնիսական քնոյ անբաժան, ինչպէս նաև ջրային հիւանդութեանց հետևանք, եղող երեղոյններն եթէ հաստատուն ուսմանն ալ պատճառաց ընծայենք, այսու հանդերձ թելադրութիւնն իւր բոլոր բանդագուշանքով ալ չի կրնար պատճառ ըլլալ այս երևոյթներուն: Բայց հակառակողաց մէջ քան զամենքն աւելի ճարտարաբանաց Կերմանփրէ, Լիլ քաղաքին կաթողիկէ համալսարանին բժշկութեան նշանաւոր ուսուցիչն, որոյ խօսքերն են.

«Պերնհայմ կը հաստատուէ՝ թէ բոլոր քնածիին փորձերն կը վերածուին ի թելադրութիւն...: Սակայն կը հարցընեմ իրեն՝

թէ Բնչակս կարելի է ընդունիլ այդ կարծիքը, քանի որ անասնոց վրայ ևս յառաջ կը բերուի մագնիսական քունն, ինչպէս որ փորձուած է խեցեցետիւններու, զօրտերու, կոկորդիլոսներու, օձերու և նմանեաց վրայ: Այսքան զանազան անասնոց մագնիսացումը իրողութիւն մ'է... Իսկ տղոց վրայ. — նա ինքն Պերնհայմ ուրիշ աղթութեաց քաջատրած է մեզի՝ թէ Լիլպօլ (Նանսիի) ինչպէս իրօք կը քնացընէր նոյն իսկ կաթնասուն մանուկները, այսինքն, բաւական էր որ նա մէկ ձեռքը ցնէր մանկան փորին, իսկ միւսը՝ կոնակին վրայ...: Արդ Պերնհայմ՝ եթէ այս ամէն իրողութիւնները կը համարի քեղադրական (suggestives), կը ցաւիմ ըսելու, հանդերձ իրեն մեծ հեղինակութիւնը, որ չեմ կրնար ընդունիլ այդ կարծիքը»³:

Վերոյիշեալ ճարտարաբան հակառակորդն կարծեաց Պերնհայմի՝ կը յիշէ ապա այնպիսի փորձեր կամ իրողութիւններ՝ որոց մէջ մագնիսական քնոյ արտադրիչ են քնական կամ ֆիզիզական ազդակը, առանց կանխաւ քնանալի ենթակային պատրաստութեան, այսինքն՝ առանց ամենեւին թելադրութիւն զործածելու: Վասն զի հրացանի հարուածն, ծնծղայի ձայնն, սաստիկ լոյս մը, ինչպէս վերագոյն յիշեցինք, առաջին անգամ հիւանդները ուղղադրութեան մէջ ձգեր են: Միթէ մեր կանխաւ յիշած զոգ հիւանդն թելադրուած էր. — արդեօք Բնքն ուզեր է զողութիւն ըրած վայրենիին մագնիսական քնոյ ենթարկուիլ: Վերջապէս Կերմանփրէ մագնիսական քնոյ մէջ եղած պատահարներն ալ վերջին փաստ մը կը հանէ այսպէս.

«Կարելի է չուրանալ այնքան հանդիպած դէպքերը՝ որոց մէջ բժիշկներն ալ մասն ունին: Գիտենք շատ իրողութիւններ այնպիսի անձանց վրայ՝ որոնք ժառանգական պա-

1. Մասամբ բառին ոմանք ուշ չընելով, ինչպէս Պերնհայմ սօքդ. Եփրէյնիկ յանրաւի համարեալն թէ՛ Պերնհայմ բացարձակապէս կը հաստատուէ որ քեղադրութեանն է ամենայն իմը ի բժշկութեան, մինչդեռ նա մագնիսականութեան վրայ խօսելու առեն միայն կը պնդէ չալն՝ սահմանափակելով իւր այդ կարծիքը:

Իրեն խօսքերն են. «Je n'ai pas dit, que la suggestion est tout, mais que la suggestion est dant tout». Zeitschrift für Hypnotismus, Թիւ 4-ական. 1892:

2. Premier Congrès, և այլն. էջ 93:

3. Premier Congrès, և այլն. էջ 104:

